

Я у світі

Бібік Н.М.

«Я у світі»

підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів

ТОВ «Видавнича група "Основа"»

2015

Н. М. Бібік

Я у світі

Вінниця. Музичний фонтан

Буковель. Пірськолижний курорт

Рівне. Музей бурштину

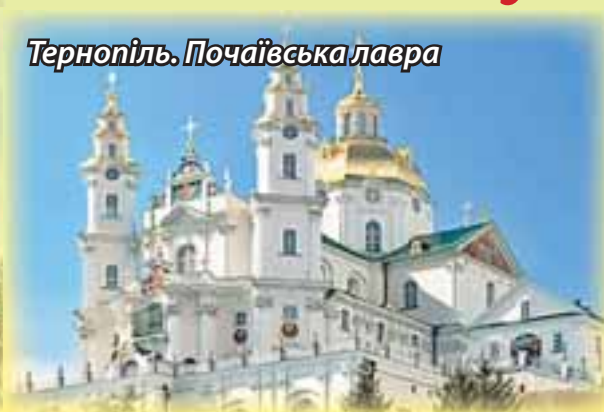
*Луцьк.
Замок Любарта*

*Київ. Пам'ятник
Володиміру*

Подорожуємо

Тернопіль. Почаївська лавра

*Запоріжжя.
Острів Хортиця*

*Дніпропетровськ.
Колекція кам'яних баб*

Коломия. Музей писанки

*Миколаїв. Археологічний
заповідник Ольвія*

о Україною

Хотин. Хотинська фортеця

*Одеса.
Потьомкінські сходи*

Н. М. БІБІК

Я У СВІТІ

4 КЛАС

Підручник для загальноосвітніх
навчальних закладів

Харків
Видавнича група
«Основа»
2015

УДК [373.31:30](075)

ББК 60я71

Б 59

Умовні позначення:

запитання
і завдання

працюємо
разом

практичне
завдання

виконай
з батьками

Бібік Н. М.

Б 59 Я у світі : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Н. М. Бібік. — Х. : Вид. група «Основа», 2015. — 160 с. : іл.

ISBN

УДК [373.31:30](075)

ББК 60я71

Навчальне видання

БІБІК Надія Михайлівна

Я У СВІТІ

Підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Фаховий редактор *Г. В. Троцько*

Редактор *Ю. Є. Бардакова*

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку _____. Формат 70х90/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 11,67.

ТОВ «Видавнича група "Основа"». 61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 6б.

Тел. (057) 731-96-33. E-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

© Бібік Н. М., 2015

© Ширяєв Д. В., ілюстрації, 2015

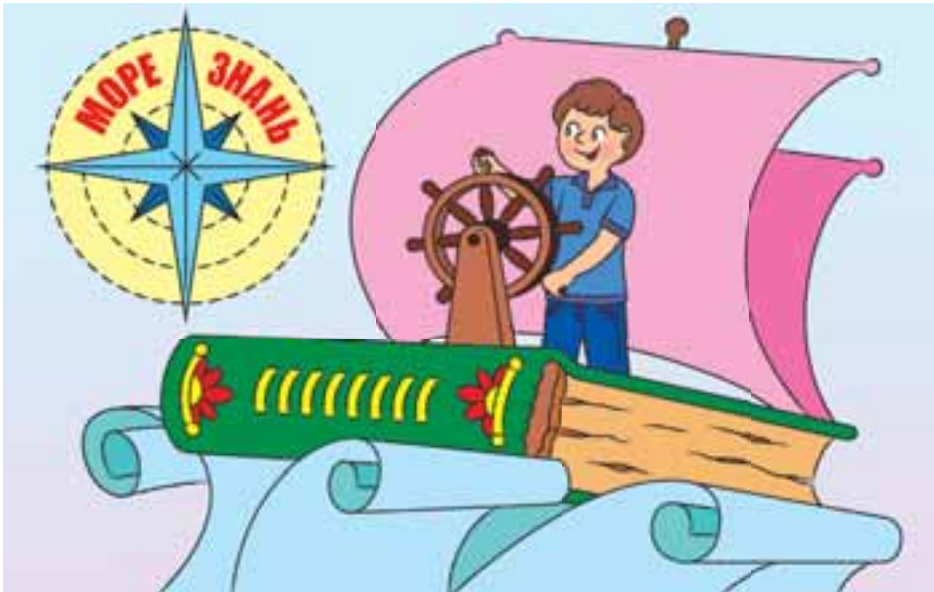
© ТОВ «Видавнича група "Основа"», оригінал-макет, 2015

ISBN

ПОЗНАЙОМТЕСЯ З НИМ!

Паперовий кораблик щодня
Перевозить у трюмах знання.
Після плавання цей корабель
Повертається в рідний портфель.

Анатолій Качан

ШАНОВНА ШКОЛЯРКО!

ШАНОВНИЙ ШКОЛЯРИКУ!

Книжка, яка завжди під рукою, так і називається — підручник. Цей підручник стане в нагоді, коли тобі треба відповісти на питання: де ми живемо? Яким бути? Як дружити? Які у тебе права і обов'язки? Як поводитись, щоб не порушувати прав інших людей? Як досягти успіху в навчанні і житті?

ЛЮДИНА

РАДІСТЬ ЖИТТЯ

У Декларації прав людини першим названо право на життя. Цим підкреслено, що життя — найвища цінність.

Але чи вміємо ми жити так, щоб постійно відчувати диво і радість життя? Якими б важкими не були деякі події, хвороби, втрати, не забуваймо, що у світі той наймудріший, хто найдужче любить життя і вміє цінувати кожную його мить.

...Багато років тому з дівчинкою Ольгою Скороходовою трапилася біда — через тяжку хворобу вона втратила зір, слух, можливість спілкуватися. Завдяки самовідданій праці лікарів дівчинка змогла налагодити зв'язок за допомогою рук. Оля навчилася таким чином пізнавати світ і жити в ньому. Здобула освіту, стала викладачем. І написала про себе книжку, у якій немає суму, а лише радість від того, що вона живе...

Тож учіться радіти простому і навіть звичному: м'якому хлібу, кухлику молока, доброму слову, сонячному променю, першій квітці.

А головне — намагайтеся не псувати своє життя і життя інших людей прикрими вчинками, необережною поведінкою, грубощами, капризами, необґрунтованими вимогами.

1. Випиши з тексту важливі, на твій погляд, думки. Обміняйся із сусідом (сусідкою) по парті зошитами. Поміркуй над своїм і його (її) вибором. **2.** Продовж речення: «Я захоплююся тими людьми, які...»

Обговоріть, чому не треба заподіювати будь-якої шкоди собі й іншим людям.

Об'єднайтеся в групи. Підготуйте розповідь про мужніх людей, які зуміли протистояти всіляким трагічним моментам. Це може бути, наприклад, розповідь про Лесю Українку, яка, незважаючи на тяжку хворобу, стала однією з найосвіченіших жінок свого часу, геніальною поетесою. Можна зібрати інформацію про наших сучасників параолімпійців, які змогли не лише перемогти власний біль, але й здобути перемогу для себе і своєї країни.

Спортсменка з Волині Юлія Батенкова-Бауман здобула чотири медалі на зимових Параолімпійських іграх 2014 року. А можливо, поряд із вами живуть мужні люди. Не-хай про них розкажуть тобі тато, мама, дідусь чи бабуся.

ЖИТИ — ЦЕ...

Учні четвертого класу відповідали на запитання, що значить жити.

Марійка. Жити — це рухатися, серцю битися, дихати, думати.

Ганнуса. Жити — це рости, учитися, дізнаватися про нове, радіти і навіть засмучуватись.

Володя. Жити — це будувати, відкривати нові школи, допомагати людям похилого віку.

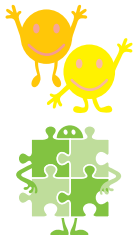
Настя. Жити — це значить робити добро.

Антон. Жити — це бігати, стрибати, ходити, працювати.

Софійка. Жити — це дивитись на природу і слухати її, а ще захищати.

Данилко. Жити — це боротися зі злом.

1. Виберіть відповіді, які сподобалися найбільше. **2.** Доповніть їх своїми міркуваннями.

Найкращі думки запишіть на плакаті, зазначивши автора (вашого однокласника чи однокласницю), та прилаштуйте цей плакат у класі на видному місці.

БЕЗ ЧОГО НЕ МОЖНА ЖИТИ

Казка

Задумався якимось старий ведмідь про життя. Задумався та й спитав ведмедицю:

— Скажи мені, на чому життя тримається?

А ведмедиця наїлася свіжої лісової малини, лежить собі в кущах, на сонечку гріється і вухом не кивне. Дрімає.

Тоді ведмідь голосніше ревнув:

— Не прикидайся глухою! Відповідай, на чому життя тримається!

Позіхнула ведмедиця, перевернулася на другий бік і пробурмотіла крізь сон:

— На їжі життя тримається...

Почула це лисиця та й каже:

— Щира правда. Життя на їжі тримається, на харчах. Курятинці, тетерев'ятинці, зайчатинці... Хто що любить, те і їсть. Заець кору гризе. Білка шишки лущить...

— Ха! — перебив лисицю вовк, що пробігав мимо.

— Не тільки на їжі життя тримається. Спробуй-но прожити без лігва...

— Чи без нори! — додав кріт.

І дятел ствердив:

— Без житла й сита тварина гине.

Прояснилося в голові у ведмедя. Зрозумів він, що без їжі та без житла погано будь-якому звіру, однак вирішив людей попитати.

Був у нього знайомий селянин.

Розповів ведмідь селянинові все, що йому звірі сказали, й запитав:

— Чи це так?

— Так, — відповів селянин. — Тільки людині цього замало.

— А що їй ще потрібно? — питає клишоногий.

А селянин на те:

— Ти сам, Мишку, зметикуй. — Каже і на кожух показує.

Зрозумів ведмідь та й собі відказав:

— У мене кожух готовий. На мені росте. А в тебе такого немає.

— Ото ж бо воно й є, — напоумлює селянин ведмедя. — Тільки й кожуха мало людині. Сорочка та інший одяг теж потрібні. А босій як людині жити? Хоча б личаки треба сплести.

Допізна думали-гадали селянин з ведмедем про це та про багато чого іншого. У ведмедя навіть голова пухнути почала.

— Годі! — ревноує він. — Не потрібна мені в лісі ця грамота. Я й без неї проживу.

— Так-так, — погодився селянин, — ти проживеш без неї. Тобі, звірові, навіщо багато знати, а людям треба. Бо життя не тільки на їжі, житлі та одязі тримається, — воно й ученням міцне.

Євген Пермяк

1. Прочитайте казку в особах, за допомогою масок інсценуйте її. **2.** Подумайте, без чого не може жити звір, а без чого — людина.

ТИ ЗВИЧАЙНИЙ ЧИ НЕЗВИЧАЙНИЙ?

Уяви, що ти сам у кімнаті. Вечір. І раптом спокійний голос говорить тобі: «Ану, глянь на найнезвичайнішу людину на Землі. Ти побачиш її в дзеркалі».

Ти дивишся в дзеркало і бачиш... себе!

Чим же ти незвичайний? Невже ти не схожий на жодну людину на Землі? Адже в тебе, як і у всіх, є голова, руки, ноги, очі, вуха, ніс, рот.

А що в тебе є такого, чого немає в інших?

Може, ти знаєш щось таке, чого не знають інші? А може, ти вмієш робити те, чого не вміють інші?

Твоя поведінка відрізняє тебе чимось від інших?

Спробуйте відповісти на ці питання самі або за допомогою рідних.

Ось якою була відповідь дітей із Кіровоградщини на подібні запитання.

К и р и л о . Я — неповторний, і це — добре. Ніхто не може повторити моїх рухів, думок, написати твір моїми словами, переживати так само, як я. Навіть близнюки мають різні відбитки пальців, характери, міркують по-різному. Якби клонували людей, то було б нецікаво жити. Наприклад, художник намалював картину, приніс на виставку, а там уже таких десятків. Або письменник написав казку, а така вже є в книгарні.

К с е н і я . Я — неповторна! Від цієї думки стає легко й радісно. Адже світ прекрасний завдяки своїй різноманітності. Ніхто не може робити все те, що вмію я. Наприклад, у школі я беру участь в інсценізації різних казок. На репетиціях тільки мені вдається виконати ролі так, як нікому іншому. Ще я граю на фортепіано, вважаю, що теж неповторно. Ось така я.

НАСТАНОВИ МАТЕРІ ТЕРЕЗИ

Мати Тереза була настоятелькою Ордена милосердя. У різних країнах світу вона відкривала школи, медичні пункти, притулки для бідних, допомагала хворим і знедоленим.

Своїми вчинками вона навчала, що кожна людина може і повинна робити добро на своєму місці.

З настанов Матері Терези

Життя таке чудове — не змарнуй його!

Життя — це краса. Захопися нею!

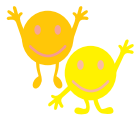
Життя — це мрія. Здійсни її!

Життя — це багатство. Не розтринькай його!

Життя — це таємниця. Пізнай її!

Життя — це боротьба. Стань борцем!

Життя — це удача. Шукай цю мить!

1. Обговоріть настанови найвідомішої у світі благодійниці. **2.** Поставте одне одному запитання за кожним твердженням. Наприклад: «Чому життя — це краса?», «Чому життя — це мрія?». До відповідей на важкі для вас запитання долучайте дорослих.

Знайди слова, які «заховались» у слові *благодійність*. Що вони означають?

ПЕРЕД СПРАВЕДЛИВИМ СУДДЕЮ

В одній людській громаді був такий звичай: коли людині, що прожила життя, наставала година помирати, вона поставала перед Справедливим Суддею, і той вирішував, що залишиться у світі від неї: повага громади, любов, шана, вічна слава чи всього-на-всього маленька згадка.

І ось настав час помирати Працьовитій Людині. Прийшла вона до Справедливого Судді. Той і питає:

— Скільки літ прожила ти на світі?

— Дев'яносто дев'ять, — відповідає Працьовита Людина.

— Показуй свої роки.

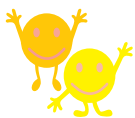

А Неробі й показати нічого. Побачив Справедливий Суддя перед собою порожнє місце.

— Ну що ж, нехай залишиться від тебе забуття,
— вирішив Справедливий Суддя.

Нероба помер, і тої ж миті люди про нього забули.

Василь Сухомлинський

1. Знайдіть у тексті слова про те, що залишається після людини на Землі. **2.** Обговоріть, що значить «гарно прожити життя».

ВАЖКО БУТИ ЛЮДИНОЮ

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежав у долині за кілька кілометрів до села. Втомлені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили. Відійшли на кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Що ж... — каже Роман, — це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

— Варто, — наполягає Марійка. — Хіба тобі самому не соромно перед собою, Романе?

Роман усміхнувся. Видно, що йому не соромно.

— Ви як хочете, — каже Марійка, — а я повернуся й подякую...

— Чому? Скажи, чи ж обов'язково це зробити? — питає Роман. — Адже ми так потомилися...

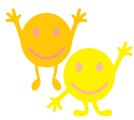
— Бо ми люди... Якби ми були телята, можна було б і не вертатися...

Вона рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплівся за гуртом.

— Важко бути людиною... — сказав він.

Василь Сухомлинський

1. Прочитайте оповідання в особах. **2.** Знайдіть у тексті слова Марійки, які змусили Романа повернутися разом з усіма.

1. Доведи Роману, що подяка — це не дрібниця. **2.** Поміркуй, чому важко бути людиною. **3.** Продовж речення: «Бути людиною — це значить...»

ЛЮДСЬКЕ «Я»

ДБАЙ ПРО СВОЄ ДОБРЕ ІМ'Я

Дослідники стверджують, що тривалий час люди виокремлювали себе з-поміж інших лише за допомогою власних імен. У первісному суспільстві вважалося, що людина і її ім'я — це те саме, а відходячи з життя, людина забирає із собою і своє ім'я. Тож імен усім не вистачало. До нас дійшли легенди, як деякі племена Нової Гвінеї полювали за іменами.

Уголос ім'я не вимовлялося, щоб не з'явилася та людина, яка колись його носила, або щоб не накликати на себе біди.

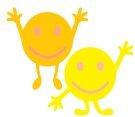
У язичницькі часи іменами передавались ознаки побуту, вірування, місцевості. Називали Кожум'якою — за ремеслом, Владикою, Селянином — за соціальним станом. Надзвичайно багато імен утворилося від назв риб, птахів, звірів, комах (Жук, Заєць, Гусак).

За часів Київської Русі для княжих дітей існували почесні імена з частинками *-слав*, *-мир*, *-волод*, *-полк*, *-зар*, *-мисл*: Ярослав, Володимир, Всеволод, Ярополк, Світозар, Добромисл. У цих іменах виявлялися князівські чесноти: честь, гідність, святість.

В Україні з діда-прадіда дуже дбали про честь власного імені, щоб не знеславити свій рід поганими вчинками. Бо людина залишається жити у своєму доброму імені.

1. Обґрунтуй думку, висловлену в останньому абзаці.
2. Назви людей, які залишили по собі добру пам'ять. Це можуть бути відомі люди або твої рідні. Може, на честь когось із них назвали тебе. Поміркуй, про що це свідчить.

Зіграйте в гру «Чий голос?», щоб пересвідчитись, що ви добре знаєте однокласників. Одному гравцю зав'язують очі, а решта — стають за його спиною. Хтось промовляє ім'я гравця, той повинен упізнати, хто його покликав. Хто жодного разу не помилився, той одержує винагороду (аплікацію, квітку тощо).

ДЕ СПРАВЖНЄ «Я»?

Уранці Микола встав не з тієї ноги. Він гаркнув на бабусю, яка дала йому з'їсти котлету. Штурхонував малого братика Федора, який здивовано запитав бабусю, чому Миколка кричить. Вискочив

Микола з дому злий і помчав до школи. По дорозі помітив Клавдію Іванівну і стишив ходу. Порівнявшись з учителькою, увічливо нахилив голову, усміхнувся і прощебетав:

— Доброго ранку, Клавдіє Іванівно. Дозвольте, я вам портфельчик піднесу. Не заперечуєте? Дякую. Правда, чудова погода?

Попрощавшись у гардеробі з учителькою, він став стягувати із себе пальто.

— Привіт, Колю! — привіталася з ним Марійка. — Що ти такий невеселий?

— Біжи звідси, Антонова, а то як вріжу, — відрубав хлопець. — І без тебе турбот вистачає!

Тут у вестибюль зайшла Марійчина мама. Миколка виструнчився і розтяг рота в нещирій посмішці:

— Здрастуйте, дуже радий вас бачити. А ми тут із Марійкою балакаємо...

Через секунду на сходах його обличчя знову набуло злого виразу.

— Ану, розійдися, малеча! Вештаються тут...

Раптом його обличчя знову стало солодким, наче його сиропом залили.

— Привіт, Оленько! Як поживаєш? Так, я вчора телефонував, хотів поцікавитися, як там у тебе з математикою. Не даси зошита, га? Дякую, дуже дякую, — задоволений Микола пішов списувати домашнє завдання.

І враз його так пересмикнуло, що приховати вже не можна було. Хлопець побачив директора Анато-

лія Федоровича і спробував зробити потрібний вираз обличчя, але зла гримаса не сходила з нього.

— Доброго дня, Анатолію Федоровичу, — скрипучим голосом привітався і злостиво блимнув очима. — Дуже радий, Анатолію Федоровичу. Дякую, будь ласка, доброго дня, Анатолію Федоровичу. Вибачте, ура, будьте ласкаві, усього найкращого...

Директор із жахом відсахнувся:

— Що з тобою? Де твоє обличчя?

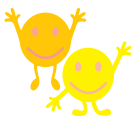
Микола кинувся до дзеркала і, глянувши в нього, з переляку закричав...

1. Скільки в Миколи «Я»? А яке з них справжнє? **2.** З ким він був увічливим, а з ким — грубим? Від чого залежала ввічливість хлопця?

Допоможи Миколі знайти своє обличчя — порадь, що йому треба змінити в собі. Для цього можеш написати хлопчикові листа.

1. Прочитайте цей твір в особах. **2.** Складіть кінцівку оповідання.

ВИНАХОДИ ЛЮДСТВА

Ми оточені речами, якими повсякчас користуємося, не замислюючись, звідки вони взялися, хто їх придумав і як вони змінили на краще життя людей.

Навіть у звичайному шкільному ранці можна побачити чимало винаходів.

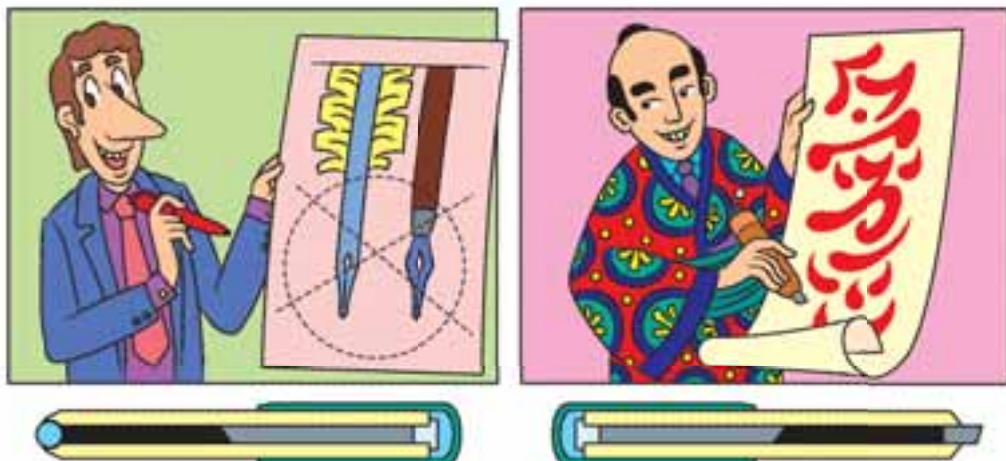
КУЛЬКОВА РУЧКА

Після старовинного письмового приладдя — гусячого пера та його сучасного молодшого брата — металевого пера, для яких потрібне рідке чорнило, 80 років тому була винайдена кулькова ручка. Винахід угорського журналіста Ладислава Біро полягав у тому, що стрижень почали заповнювати пастоподібним чорнилом, яке швидко висихало. Завдяки малесенькій рухомій кульці на кінчику стрижня ручка й пише.

ФЛОМАСТЕР

А ваш улюбленець фломастер, яким так зручно малювати, з'явився ось із якою метою. Один японський винахідник, розмістивши м'який писальний кінчик в авторучці, вирішив у такий спосіб допомогти майстрам традиційного національного письма. І справді: витончені ієрогліфи виглядали так, ніби це були мазки пензля.

Перші фломастери можна було придбати в Японії від 1962 року.

ДОШКУ ПРИДУМАВ УЧИТЕЛЬ

Один давньоримський учитель додумався виготовити дошку і поставити її в класі. А наштотували його на цю думку тодішні звичаї. Виявляється, у Давньому Римі дозволено було писати і малювати на... стінах. І римляни охоче це робили. Перехожі з їхніх написів дізнавалися багато цікавого, як ми сьогодні з газет і журналів. Ці помальовані та обписані стіни і підказали вчителеві зробити в класі дошку, на якій писатимуть школярі...

Але ж яка зручна річ — дошка! Написав — стер, написав... І помилку легше виправити, ніж у зошиті!

Проте ця зручність для школярів не влаштує вчителів. І вони продовжують винаходити... дошку. Уже створено дошку у вигляді книжки: скільки в ній сторінок — стільки й учнів пише

на дошці. А біля дошки з рухомих секцій (кожна з них повертається під будь-яким кутом, підіймається й опускається) може відповідати півкласу.

ХТО ВІНАЙШОВ ГОЛКУ?

Напевне, більшість із вас бачили мультфільм «Льодовиковий період». Ось у той час ми з вами й вирушаємо. Тоді на нашій планеті жили первісні люди — неандертальці. Щоб вижити в холодних умовах, вони винайшли одяг. А сталося це приблизно так. Спочатку хтось просто здогадався обгорнутися шкурою. Сидіти вкутаному було зручно, а ось полювати на звірів — ні, шкура сповзала, губилася. Якась із жінок вирішила зв'язати дві шкури. Спеціальним знаряддям — проколкою — пробила на шкурах із країв отвори, протягла крізь них вузьку смужку шкури і зв'язала-зшила перший одяг. Ця проколка і була прапрабабусею голки.

Згодом на нашій планеті з'явилися кроманьйонці. Вони навчилися виготовляти проколки з кісток

і навіть голки з вушками. Звісно, такі голки часто ламалися. Тому, коли було відкрито срібло, голки почали виготовляти з нього. Але тільки з винайденням сталі (у 14 столітті) швачки отримали міцну й зручну голку. Відтоді минуло багато часу і винайдено багато розумних швацьких машин, але без голки люди все одно не можуть обійтися.

З журналу «Барвінок»

ТВОЇ РОВЕСНИКИ — ВІНАХІДНИКИ

Чи знаєш ти, що пластилін винайшла школярка? Внучка відомого виробника засобу для чищення шпалер запропонувала використовувати цей засіб для гри. З його складу прибрали шкідливий вміст, додали мигдалеву олію та барвники.

Ідея створення хутряних навушників для захисту від холоду належить 15-річному американцеві Честеру, який любив кататися на ковзанах і водночас слухати музику.

Автор ідеї створення снігохода — 15-річний канадець Джозеф.

Шрифт Брайля, призначений для читання незрячими людьми, розробив французький підліток, 15-річний син чоботаря Брайля. Хлопчик був сліпий

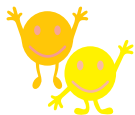

із трирічного віку, а за основу свого шрифту взяв «нічний шрифт», який використовували військові для читання повідомлень у темряві.

Іграшкову вантажівку з відкидним кузовом винайшов і навіть запатентував шестирічний Роберт. Хлопчик намалював машинку для того, щоб батько зробив йому таку саму.

Фруктовий лід — морозиво на паличці — уперше виготовив 11-річний американець Френк.

12-річний Максим зі Львова створив робота, що виконує функції інженерів. Робот сканує приміщення, заміряє площу і за допомогою радіосигналу передає дані на комп'ютер.

1. Поміркуйте, що об'єднує розповіді, подані в розділі «Винаходи людства». **2.** Обговоріть, що нового ви дізналися з цього розділу. **3.** Можливо, у вас є свої міркування щодо того, як удосконалити шкільні речі? Пофантазуйте.

Досліди історію якогось винаходу. Презентуй результати свого дослідження однокласникам, друзям або батькам.

ДОРОГА ДО УСПІХУ

Кожна людина чогось прагне. Хтось хоче стати лікарем, хтось — банкіром, а хтось — спортсменом. У кожній професії можна досягти успіхів, маючи необхідні знання.

Але будь-якому досягненню передуює робота, пошук, захоплення...

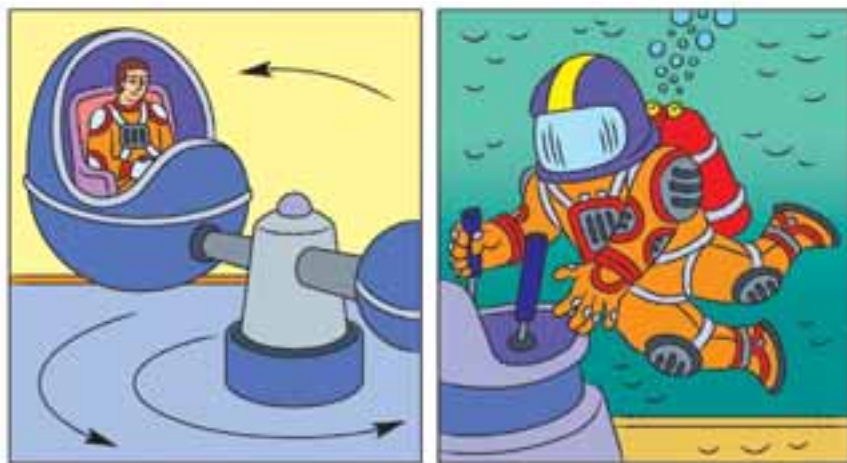
БУДУ КОСМОНАВТОМ

Леонід Каденюк — перший космонавт незалежної України.

Ще в 10 років Льоня вирішив стати космонавтом. Першою сходинкою до мрії була професія — у 30 років Леонід керував реактивними літаками-винищувачами.

Згодом, пройшовши суворий відбір, Каденюк став наполегливо готуватися до польоту в космос.

Тренування на центрифугі допомагають витримати перевантаження під час зльоту та посадки космічного апарата. Вона, мов карусель, крутиться по колу. Але швидкість обертання настільки велика, що людина стає вдесятеро важчою!

Під водою майбутні космонавти випробовують скафандри та вчаться рухатись у невагомості.

На орбіті український космонавт проводив досліді з рослинами та спостерігав, як невагомість

впливає на організм людини. Загалом у космосі Леонід Каденюк перебував 15 діб 16 годин 35 хвилин і 1 секунду.

Ознайом своїх однокласників із планами на майбутнє. Розкажи, як ти їх виконуватимеш.

ЧОГО НАВЧАЮТЬ У ШКОЛИ

Ти знаєш, школа в нас яка?
Я розповім тобі, мій друже.
Там не покривдять малюка,
Не вразять недозрілу душу.

Ти вивчиш літери і лік.
Ти знатимеш, як жити треба,
Щоб говорили всі про тебе:
Це — благородний чоловік!

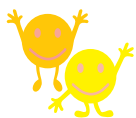

Добродій, бо добро він діє.
Великодушний, бо душа
Велика в того, хто надію
І мир на світі примножа.

Якщо ти зайченя лякливе, —
Тебе научать будь сміливим.
Якщо підступний, мов лисичка, —
Відучишся від тої звички.

Якщо ти, наче вовк, гнівливий —
Тебе научать доброти.
Незграбний — виросте кмітливим
І всього досягне в житті...

Ірина Жиленко

1. Обговоріть, чого навчать вас у школі. **2.** Оформте на плакаті міркування, які сподобались усім.

Знайди в тексті слова, що називають риси характеру з протилежним значенням, як-от: лякливий — сміливий.

КАЗКА ПРО ХЛОПЧИКА АБИХТО

Казна-коли, казна-де жив хлопчик Абихто.

Прокидався будь-коли, вмивався абияк, знехотя, аби ніхто не сварив, снідав і йшов куди-небудь, гуляв аби з ким, аж доки не набридало. Повертався додому, думаючи: «Будь що будь, будь як-небудь...»

Якось хлопчика запитали: «Ким ти хочеш бути?» Він відповів: «А мені все одно. Ким-небудь».

Так і виріс хлопчик Абиxто. Виріс, та так ніким і не став. І прозвали його Ніxто. Чи нікого не нагадає тобі цей хлопчик?

Василь Струтинський

Придумайте казку про хлопчика, який не був Абиxто, а мав у житті різні досягнення.

ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ МАЛИХ УКРАЇНЦІВ

НАЙСИЛЬНІШИЙ ХЛОПЧИК СВІТУ

Про цього хлопця точно не скажеш: «Мало каші їв». Восьмирічний Єгор Леоненко із Сум зміг підняти штангу вагою 41 кілограм! Попередній світовий рекорд становив 40 кілограмів. Відтак Єгор отримав звання «Найсильніший хлопчик світу».

Егор тренується по одній годині тричі на тиждень. А от зарядку робить щодня. Хобі сумського силача — малювання. Також він захоплюється прийомами з нунчаками. Це спеціальні знаряддя для східних єдиноборств.

ПОЛІНКА І ТРОМБОН

Одинадцятирічна Поліна Тарасенко з Херсона посіла призове місце на міжнародному дитячому музичному конкурсі. У супроводі професійного оркестру вона грала на тромбоні й неабияк здивувала членів журі. Адже це чоловічий інструмент.

Поліну називають дівчинкою-оркестром. Вона грає також на саксофоні, піаніно, барабанах, учиться — на трубі і флейті. Школа, репетиції, концерти, гастролі — часом навіть мама плутається в розкладі доньки.

Та найбільше її гастролей не любить кіт Саксофон, якого дівчинці подарували на телешоу «Танцюю для тебе».

ДЕВ'ЯТИРІЧНИЙ ВИКЛАДАЧ

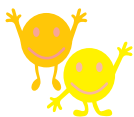
Про незвичайні здібності четвертокласника Віталіка Нечаєва із Звенигородки, що на Черкащині, уже розповідали в дитячому журналі «Барвінок», показували хлопчика по телебаченню.

А Віталік знову всіх здивував — прочитав лекції третьокурсникам Черкаського державного університету. Одна з них — про українських гетьманів, хоча в школі Віталік історію ще не вивчав. Раніше він мріяв стати президентом, однак тепер хоче бути вченим.

І вже почав писати книгу з історії. Планує екстерном закінчити школу і вступити до університету.

Обговоріть досягнення цих дітей. Як ви думаєте, завдяки чому вони досягли успіхів?

Започаткуйте проект «Історія досягнень». Спробуйте дослідити історії людей, які стали у своїй справі найкращими.

МИ РІЗНІ!

В класі нашому, слід знати,
Дуже різних нас багато:
Ось, наприклад, тиха Тая
Мови дуже добре знає.
І німецьку, і англійську,
І, звичайно, українську.
Грає з ними, як з м'ячем,
Буде перекладачем.
Математика для Владки
Краща, аніж шоколадки.

Книжку не пускає з рук,
Буде доктором наук.
А Миколка дуже чемний,
Стане він серйозним вченим.
Він відвідує гуртки,
Конструює літаки.
Поки літаки з пластмаси,
Та дійде до справжніх з часом.

На уроках праці Дара
Найвправніше куховарить.
Дара знає вже, ким стане —
Кухарем у ресторані.
Розбишакуватий Юра
Полюбляє фізкультуру.

Він, гадаю, стане скоро
Рятувальником на морі,
Аня ж каже:

«Ти облиш,
Він інструктор з гірських лиж!»
А самій, до речі, Ані
До вподоби малювання,
Всім відомо вже про Аню,
Що художницею стане.
Два Миколки в класі нашім,
Другий в кресленні найкращий.
Піде вчитись після школи
На архітектуру Коля.
Ми цікаві та завзяті —
Нам міста проектувати!

Я ж з книжками
 Міцно дружу,
 Хоч сумлінний я не дуже.
 Я пишу про всіх вірші.
 Кажуть:

«Книжку напиши!
 Є у нас уже конструктор,
 Є художник та інструктор,
 Кухар, архітектор, вчений —
 Хай би був іще письменник!
 І на різні мови Тая
 Вірші поперекладає!»

За Катериною Рибкіною

1. Знайди в тексті назви професій. **2.** Поміркуй, які знання потрібні, щоб опанувати ці професії. **3.** Кого з твоїх однокласників можна назвати майбутнім конструктором, перекладачем, спортсменом?

Організуйте урок захоплень. Кожен може принести результати своїх уподобань: світлини, малюнки, креслення, вишивки, альбоми з марками, інші колекції, свідоцтва про перемоги.

НЕ ВИТРАЧАЙ ДАРЕМНО ЧАС!

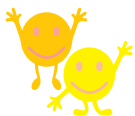
ДІЛОВІ РОЗМОВИ

Щоденно після школи
 У Петрика і Вови
 Усе по телефону
 Йдуть «ділові» розмови:

— Здоров! Як справи?
Що робиш? — я питаю.
— Та ось по телефону
З тобою розмовляю...
А як у тебе справи?
— Та справи — те що треба!
— А що ти зараз робиш?
— Та от дзвоню до тебе...
Ну що ж, бувай здоровий,
Бо вже пора кінчати:
Ще ж треба подзвонити
До Роми і до Гната.

Грицько Бойко

1. Обговоріть, чому цей вірш уміщено під закликом «Не витрачай даремно час!» **2.** Що б ви порадили хлопчиком?

Запам'ятай! Успіх приходить до тих, хто наполегливий, хто рухається вперед, до тих, хто накопичує знання й уміння змалечку.

ПОРАДИ ПИСЬМЕННИКА

Ось що радив Василь Сухомлинський дітям, щоб вони росли працьовитими і досягли успіхів у житті.

- Праця — нелегка справа. Працюючи, людина створює потрібні й красиві речі. Праця робить людину зрілою, мужньою. Виробляй, розвивай свої здібності працею, творчістю.
- Ніколи не залишай розпочатої справи, доводь її до кінця. Якщо ти звикнеш кидати розпочате і без кінця переходити від однієї справи до іншої, ти станеш ледарем і неуком.

Обговоріть поради письменника. Доповніть їх своїми міркуваннями.

РОБИ, ЩОБ НЕ ПЕРЕРОБЛЯТЬ

Казав татусь — робити треба,
не виглядати, що зробить хтось.
«Роби, та так, щоб після тебе
перероблять не довелось».

А радили вставати зрання,
порада ж ця — великий плюс.
І я збагнув: секрет — старання,
і нині з іншими ділюсь:

«Роби, і не зважай на втому,
і не чекай, що зробить хтось.
Коли ж зробив, то щоб нікому
перероблять не довелось!»

Дмитро Білоус

Спробуй прожити день так, щоб за тобою ніхто не переробляв: не застеляв ліжко, не складав речі, не мив після тебе посуд, не нагадував про виконання домашніх завдань. І цей день опиши в зошиті.

НЕЧИТАНИЙ ЛИСТ

Написала неділя листа,
понеділок отримав, та
часу читати не мав —
вівторкові передав.

Вівторок, з листом у кишені,
допізна точив теревені...
Нечитаний лист спросоння
тицьнув на підвіконня.

Середа не мала бажання
починати читати зрання:
— Прочитаю, лише не тепер...
не тепер, а, можливо, в четвер.

Четвер, протираючи очі,
і знати листа не хоче:
— Хоч хата моя не скраю,
а жодних листів не читаю.

П'ятниця — руки в боки:
— Без листів маю досить мороки!
Мушу постановити —
йти в кіно чи уроки робити?

Носом крутнула субота:
— Читання — марудна робота.
Неділя не вчиться у школі
і має часу доволі...

Неділя раненько, з листом у руках,
скипіла, розгнівана страх:
— Я — вихідна, й поготів
не перечитую власних листів...

Безпритульно тинявся щодня
розпорядок шкільного дня.
А чому? Та ви ж знаєте, друзі, —
він у руки попав ледацюзі!

Оксана Сенатович

1. Прочитайте вірш та інсценуйте його. **2.** Пофантазуйте: якщо б лист потрапив до рук старанного учня, яким би був розпорядок шкільних днів?

РОБИМО ВИСНОВКИ З ТЕМИ «ЛЮДИНА»

- Кожна людина неповторна.
- Відрізняємось одне від одного іменем, зовнішністю, поведінкою, здібностями.
- Життя — найвища цінність, треба берегти своє життя і не завдавати прикрощів іншим людям.
- Цінують людину за добрі справи.
- Захоплюються тими людьми, хто завдяки освіті, праці, наполегливості досяг успіхів, змінив світ на краще.
- Змалку треба бути працьовитим, самостійним. Тільки тоді можна стати успішним.

ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

ШКОЛА ВИХОВАНOSTI

Бажання здійснити свої мрії, стати шанованою людиною інколи ускладнюється тим, що людина не вміє поводитися з іншими, не знає елементарних правил культури. Важливо з дитинства додержуватися норм поведінки без примусу і нагадування.

Вихованість і справді відчиняє двері й серця. Вона підкаже людині, як не бути нудотно лагідною або, навпаки, черствою в спілкуванні з близькими, навчить не турбувати інших через дрібниці, а ще — не скупитися на подяку чи похвалу.

Приймаючи чийсь послуги, допомогу, вихована людина платить ввічливістю і люб'язністю, а в разі потреби — і піклуванням.

Кажуть, що добре виховану людину можна пізнати з того, як вона слухає. Уміння вислухати співрозмовника, не перебиваючи його, до кінця, навіть якщо ви не згодні з ним, — це одна з головних ознак тактовності. До речі, слово «такт» походить з латинської мови, у якій воно мало два значення: «дотик» і «почуття». Тактовність почи-

нається з уміння поводитися з кожним залежно від його душевного стану; зі здатності відчутти людину, ніби доторкнувшись до неї душею.

Невміння спілкуватися з людьми, поважати одне одного призводить до конфліктів, розчарувань, втрати бажання вчитись і працювати, досягати успіхів.

Вихована людина намагається запобігти ситуаціям, які створюють незручності. Вона не пихата і не байдужа, поводитьься скромно й привітно і не виявляє неприязні до інших.

Тож учімося бути вихованими!

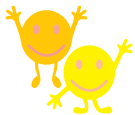
Яку людину можна назвати вихованою? Що про таку людину сказано в тексті? Додай свої міркування.

Доведіть правильність думки, що виховану людину можна пізнати з того, як вона слухає.

Лунає дзвінок на урок. З полегкістю зітхають кухарі, учителі та прибиральниці. Але ненадовго. На наступній перерві прийде інший клас — і буде ще одне пиття...

Обговоріть ситуацію. Подумайте, як її виправити. Що можна порадити дітям, аби про них сказали: вони культурні, тактовні й виховані?

ЧЕМНИЙ ГЕРОЙ

Вітько-третьокласник
крокує додому
героєм таким,
що й не снилось нікому.
Аж раптом
Вітькові назустріч —
першак.
Всміхнувся Вітько
і промовив:
— Так-так! —
І, випнувши груди,
підходить до нього:
— Гей, ти!
Треба старшим
давати дорогу! —
І хлопця малого
портфелем як лясне!
Аж всівся на землю
малий першокласник...

Вітько реготнув:
 — Так і треба, щоб знав! —
 І далі по вулиці
 покрокував.

Іде і пишається
 подвигом власним.
 Аж раптом
 назустріч йому —
 семикласник!
 Від жаху герой,
 мов листок,
 затремтів —
 і в перше ж парадне
 стрілою влетів.
 Тремтять його руки,
 тремтять його ноги...
 — Чого ти злякався? —
 питаю у нього.

— Та просто я чемний, —
Вітько відказав, —
тож старшому хлопцю
дорогу і дав...

Анатолій Костецький

1. Обговоріть поведінку третьокласника. Чи можна його назвати чемним? Чому? **2.** Продовжте думку: «Якби Вітько був чемний, то...»

ЯКИМ БУТИ?

Мудрість народів світу

— Скажи, мудрий чоловіче, яким мені бути?

— Не смійся зі старого, якщо ти молодий; і з бідного, якщо ти багатий; і з немічного, якщо ти дужий; і зі сліпого, якщо ти зрячий; і з хворого, якщо ти здоровий; і з нерозумного, якщо ти мудрий. Будь у міру гордим, скромним, вимогливим, добрим.

1. Доведи слушність цих порад. **2.** Чи використовуєш ти їх у своєму житті? У яких випадках?

НАЇЛИСЯ, ВСТАЛИ І ПШЛИ

У старенької бабусі біля хати росте велика яблуня. Рясно вона вродила цього року. Аж гілля гнеться. Прийшла осінь. Доспіли яблука. Ідуть зі школи троє веселих хлопців — Петро, Микола та Іван. Бачать, на дереві яблука висять — пахучі, червонобокі.

Петро і каже:

— Давайте попросимо у бабусі яблук.

Попросили.

Бабуся й запрошує:

— Ідіть, дітки, нарвіть собі яблук, їжте.

Нарвали хлопці повне відро яблук. Сіли, їдять.
А недогризки біля хати кидають.

Наїлися, встали і пішли собі додому. І подякувати забули, а про недогризки вже й казати нічого: лежать. Устала старенька, зітхнула та й пішла недогризки збирати. Позбирала й козі віддала.

— О-о, невдячність за добро — то потворно.

Василь Сухомлинський

1. Обговоріть поведінку хлопців. Підкажіть їм, де вони помилилися. 2. Придумайте інший можливий хід подій.

УРОКИ ЧЕМНОСТІ

Бути чемним та вихованим не завжди легко. Особливо коли хтось подає поганий приклад (однокласник, друг, сусід, герой кінофільму або мультфільму). Розгляньте малюнок, на якому зображено, як Мальвіна навчає Буратіно правил чемності. Придумайте та розіграйте в класі короткі сценки на цю тему.

Запам'ятай правила!

- Незважаючи на настрій, вітайся та розмовляй з людьми привітно.
- Вихована людина, навіть якщо це дерев'яний хлопчик, скрізь поводить себе ввічливо і чемно.
- Не розмовляй дуже голосно, не галасуй на перервах.
- Перш ніж щось сказати, подумай, щоб не нашкодити собі та іншим.
- Коли говориш, не жестикулюй.

ПРАВИЛА ГОСТИННОСТІ

У гості йдуть, щоб гарно провести час. І господар має про це подбати: прибрати; гарно одягнутися; продумати, чим пригостити друзів, як організувати дозвілля. З гостями треба бути доброзичливим, до всіх ставитися з повагою.

Якщо в гості прийшов ти, то дотримуйся таких правил: будь привітним; не накидайся одразу на їжу; не привертай увагу присутніх голосним сміхом, криком, пустощами; не розмовляй із повним ротом за столом. Не забувай подякувати господарям за гостину, чемно попрощатися.

Які казки варто згадати, говорячи про правила гостинності? Чого навчають ці казки?

ІСТОРІЯ ПАНА КОЦЬКОГО

про те, як приймати гостей, поводитися за столом і взагалі про правильне життя

Кіт у Чоботях уже спускався зі сцени. На зустріч йому неквапливо, із якимись паперами в лапах ішов Пан Коцький, одягнений у розкішні червоні шаровари й вишиванку. Кіт у Чоботях увічливо відступив і пропустив Пана Коцького на сцену. Той ляснув його по плечу, потім схопив лапу і схвально потиснув.

— Я в захваті, в захваті, не побоюся голосного слова! Хотілося б продовжити цю тему, якщо не заперечуєте.

Кіт у Чоботях не заперечував. І Пан Коцький, розкланявшись і продовжуючи притискати до грудей папери, поважно почав свою розповідь:

— Село наше, Великі Вареники, як усім відомо, є центром правильного поводження й гостинності. Ми, великоваренчани й Коцькі, знаємося на частуванні. Що стосується смачної їжі, то саме я й запропонував їсти сало, поклавши його на картоплю. Або ж на хліб. Отож. У мене є ще кілька доречних пропозицій щодо їжі, гостей і подарунків.

Пан Коцький поліз за пазуху, дістав з-під сорочки круглі окуляри, натяг їх на ніс і, розправивши принесені папери, почав:

— Пропозиція стосовно гостей! Гостей краще запрошувати якнайменше, не більш ніж одного. А може, й одного багато.

Раптом почувися голосні оплески. Це заплескав у долоні Кролик. Підштовхуючи ліктем Вінні Пуха, він вигукнув:

— Це правило я вирізьблю на дерев'яній табличці і повішу при вході до свого будинку!

— Ну й неправильно, — спокійно заперечив Вінні Пух. — Це правило не для гостей, а для тебе.

Тут дзвіночком забринів голос Дюймовочки:

— А я люблю квіти!

Буратіно й собі вигукнув:

— Не знаю, хто як, а я зовсім не проти, щоб мені дарували цукерки! Якщо комусь не подобається — можете мені віддавати.

Усі навперебій почали розповідати, що дарувати саме їм. Пан Коцький усе ще стояв на сцені і тільки почухував потилицю. Нарешті він знайшов вихід і підняв лапу, показуючи, що вимагає тиші.

— Тоді запишемо так: «Нехай кожен, вибираючи подарунок, шукає те, що найбільше сподобається другові, а не те, що він сам хотів би отримати. Суворо заборонити дарувати непотріб, аби здихатися старих речей. Бо інакше можна залишитися без друзів».

Пропозиція була прийнята одностайно, й Коцькому влаштували справжню овацію...

Потім він продовжив читання:

— Якщо гості все-таки прийшли і подітися вам нікуди, не кваптеся їх пригощати. Може, вони прийшли просто так, поспілкуватися, а зовсім не попоїсти. Коли вже без частування не обійтися, простежте уважно за гостями: якщо вони мили руки з милом, то чай їм наливайте без цукру. Але якщо вже подали чай із цукром, то, ясна річ, дивіться, щоб руки мили без мила. Бо ж так ніяких продуктів не насташишся. Це, сподіваюся, усім зрозуміло.

Пан Коцький суворим поглядом поверх окулярів обвів зал. Усім начебто було зрозуміло.

— Тепер, якщо ви самі вирішили піти в гості. По-перше, обов'язково треба попередити господарів, а якщо вони вас запросили заздалегідь, то нагадайте їм про це, скажіть, що неодмінно прийдете, як домовлялися... М-м-м... Найкраще взагалі в гості ходити у свої дні. Наприклад, є спеціальні дні для котів — рибні називаються. До речі, про рибу. У гостях дуже важливо поводитися правильно, бо іншим разом не запросять.

Кіт у Чоботях розплився в усмішці — нарешті оратор дійшов до найцікавішого. Але тут почув такі слова:

— Коли вас посадили за стіл їсти рибу, дійте таким чином: виделку не беріть у ліву лапу, ніж не беріть у праву. Рибі це ні до чого. Вона й так добренько до рота просковзне, а з'їсти можна більше. Щоб удома вже не вечеряти.

Відомий знавець етикету був вражений: такого він ще не чув. Кіт у Чоботях витяг блокнота і швидко почав собі щось занотовувати. Пан Коцький, помітивши таку увагу з боку визнаного авторитета, ще з більшим натхненням продовжував:

— Припустімо, що ви прийшли в гості, а вам кажуть, що риби наловити не змогли і приготували вам овочевий салат. Бр-р-р, — скривився Кіт. — Тоді ви пояснюєте своїм знайомим, що треба піти в спеціальний такий магазин для котів, молочний

називається, й купити там сметани, молока, ряжанки. І нехай завжди так роблять, а потім уже гостей запрошують. Для себе це також корисно пам'ятати. Тоді зайвий раз до крамниці бігати не доведеться...

Ганна Володимирська

Об'єднайтеся в групи. Обговоріть поради Пана Коцького. Які з них суперечать правилам гостинності, а які — треба виконувати вихованій людині?

Які з цих прислів'їв слід запам'ятати Пану Коцькому? Поясни чому.

- Любиш у гостях бувати, люби й гостей приймати.
- Слова щирого вітання дорожчі за частування.
- У гостях добре, а вдома краще.
- Дома їж що хочеш, а в гостях — що подадуть.

У ГОСТЯХ І ВДОМА

Прийшов Янек до Стася в гості. Пальто повісив на вішалку. Витер черевики об підстилку. Зачесав волосся перед дзеркалом. Сказав бабусі: «Добрий день!» і пішов у кімнату до товариша.

— Бачиш, Стасю, який твій товариш акуратний та ввічливий, — сказала бабуся.

Посиділи хлопці, подивилися книжки. Потім Янек запросив:

— Ходімо тепер до мене.

Прийшли вони до Янека. Удома кинув Янек пальто в один куток, шапку — в інший і гукає до бабусі:

— Бабуню, то я зі Стасем. Повісь моє пальто і шапку!

Олександр Мітта

1. Чи справді Янек був акуратним і ввічливим? Доведіть.
2. Обговоріть можливі варіанти відповідей.

приносять щось нове, своє, хороше. І ми беремо від них нове.

Діти росли. Набиралися мужності, мудрості і чекали на той час, коли треба відходити з рідної домівки.

І ось прийшов час. Усі діти зібралися. Вийшов до них цар і промовив:

— Пам'ятайте, діти мої, все, чого я вас навчив. Допомагайте людям і не забувайте рідний дім.

Розлетілися діти в різні краї. Довго чекав батько вісточки від дітей. Минуло небагато років. Повернулася додому тільки одна найменша дочка, яка змогла порадіти за своє виховання і подякувати батькові за все, що від нього отримала. У тому краї, де опинилася, вона змогла переконати людей жити правильно, уникати війн, вміти виходити із скрутних становищ тільки

по-розумному, знаходити вихід тільки спільно. Адже сила в єдності.

А що ж трапилося з іншими дітьми? Заздрощі, війни, жадоба до багатства, суперечки — усе це поглинуло і проковтнуло інших нащадків царя.

1. Хто з героїв казки, на твою думку, жив правильно? Обґрунтуй свою відповідь. **2.** Запропонуй іншу кінцівку казки.

Знайдіть поміж названих нижче рис характеру людські чесноти. Поясніть, чому інші якості не можна віднести до чеснот.

Мужність, відповідальність, скромність, дружелюбність, подільчивість, заздрість, милосердя, хитрощі, привітність, поступливість, тактовність, лінощі, брехливість, наполегливість.

За допомогою батьків дай визначення людських чеснот, наводячи певні вчинки: «Наполегливість — це коли...»; «Мужність — це коли...»; «Тактовність — це коли...»; «Привітність — це коли...».

ДОБРОСОВІСНИЙ ДИКУН

Дикий індіанець попросив у свого сусіда тютюну. Сусід був не скупим, поліз у кишеню і виїняв звідти повну пригорщу. На ранок перший знову прийшов до свого сусіда і приніс йому срібну монету, яку знайшов у тютюні.

— Чому ж ти її не залишив собі? — запитав перехожий, який став свідком цієї події. — Той, хто подарував тютюн, подарував тобі і гроші.

Тоді дикун поклав руку на серце і сказав:

ЗМІСТ

Познайомтеся з ним!	3
---------------------------	---

ЛЮДИНА

Радість життя	4
Ти звичайний чи незвичайний?	10
Людське «Я».....	16
Винаходи людства	20
Дорога до успіху.....	25
Великі досягнення малих українців	29
Не витрачай даремно час!	34
<i>Робимо висновки з теми «Людина».....</i>	<i>39</i>

ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

Школа вихованості.....	40
Чемним треба бути скрізь.....	42
Людські чесноти	55
Про акуратність.....	59
Будьте дружелюбними!.....	65
Не роби нікому зла!	68
Чи варто бути правдивим?.....	69
Культура спілкування	76
<i>Робимо висновки з теми «Людина серед людей».....</i>	<i>81</i>

ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

Вчимося любити свою Батьківщину	82
Людина живе в суспільстві.....	88

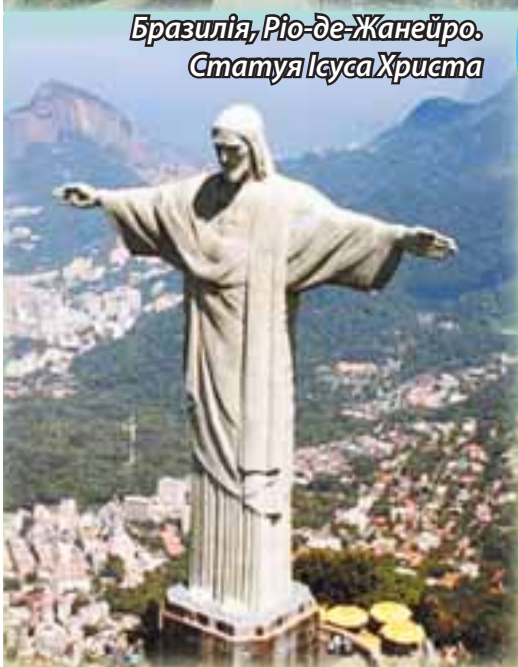
Символіка. Що це таке?	91
Державні символи України	94
Українська мова — державна мова України.....	97
Батьки зобов'язані — діти зобов'язані.....	98
Навчання — основний обов'язок дітей.....	104
Про правопорушення.....	108
Передбачай наслідки своїх вчинків	115
За скоєне відповідають перед законом.....	118
Культурна спадщина народу.....	123
Свята нашої держави.....	126
<i>Робимо висновки з теми «Людина в суспільстві».....</i>	<i>129</i>

ЛЮДИНА І СВІТ

Україна і світ.....	130
Українці, які вдосконалили світ	132
За що шанують українців.....	135
Ти і світ людей.....	139
У кожному куточку світу свої традиції і звичаї	145
Охорона довкілля — спільна справа всіх землян.....	153
<i>Робимо висновки з теми «Людина і світ».....</i>	<i>158</i>

Китай. Велика китайська стіна

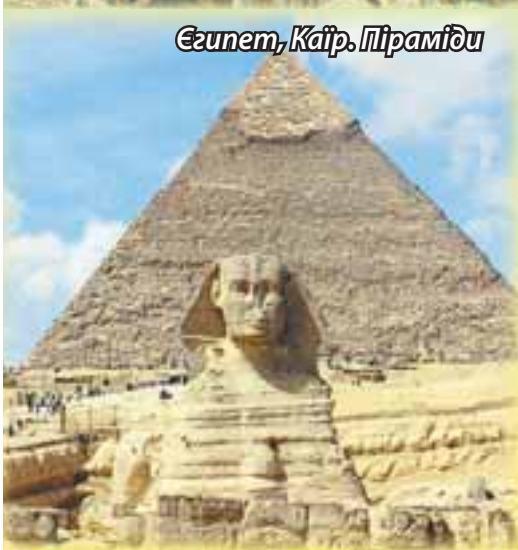
*Бразилія, Ріо-де-Жанейро.
Статуя Ісуса Христа*

Італія, Рим. Колізеум

*Туреччина
Собор Святого Софії*

Єгипет, Каїр. Піраміди

Німеччина, Мюнхен. Нова Ратуша

Дізна про С

Японія.
Замок «Білої чаплі»

Австралія.
Сіднейський оперний театр

Туреччина.
Святині Софії

Індія. Тадж-Махал

Ізраїль. Стіна Плачу
в Єрусалимі

ЄМОСЯ СВІТ

Франція, Париж.
Ейфелева вежа

Італія. Венеція